

*Rotterdam Institute of Private Law
Accepted Paper Series*

***Hoe nu verder met het ont-
hoofde wetsvoorstel 28 867
(Wet aanpassing wettelijke
gemeenschap van goederen)?***

*Prof. mr. A.J.M. Nuytinck**

*Published in
WPNR, 2008, 813-819.*

*Hoogleraar privaatrecht, in het bijzonder personen-, familie- en erfrecht, aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en hoogleraar burgerlijk recht, in het bijzonder personen- en familierecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen (nuytinck@kabelfoon.nl)

Abstract

De auteur gaat in op de vraag hoe het nu verder moet met de behandeling van het nieuwe huwelijksvermogensrecht in de Eerste Kamer, nu de Tweede Kamer een kernonderdeel daarvan heeft verworpen, te weten het van rechtswege – dus zonder uitsluitingsclausule – buiten de wettelijke gemeenschap van goederen laten vallen van erfrechtelijke verkrijgingen en giften.

1. Inleiding

Op donderdag 18 september 2008 heeft de Tweede Kamer rond 22.30 uur na afloop van de algemene politieke beschouwingen over de begroting voor 2009 wetsvoorstel 28 867 (Wet aanpassing wettelijke gemeenschap van goederen) met algemene stemmen aangenomen.¹ Helaas heeft zij ook het amendement op stuk nr. 14 (amendement-Anker)² aangenomen en dat op stuk nr. 18 (amendement-Van der Staaij)³ verworpen. Daardoor is een kernonderdeel van het wetsvoorstel vervallen, te weten een daadwerkelijke beperking van de omvang van de wettelijke gemeenschap van goederen door erfrechtelijke verkrijgingen en giften van rechtswege buiten de gemeenschap te laten vallen, dus zonder dat daarvoor een uitsluitingsclausule bij uiterste wilsbeschikking of bij de gift is vereist. Nu blijft dus op dit punt alles bij het oude en blijven erfrechtelijke verkrijgingen en giften gewoon in de gemeenschap vallen behoudens de aanwezigheid van een uitsluitingsclausule. Bovendien kan van de nieuw te introduceren beleggingsleer mondeling worden afgeweken en zal het woord 'overeenkomst' in de art. 1:87 lid 4, eerste zin, en 96b, eerste zin, BW (nieuw) niet worden voorafgegaan door het woord 'schriftelijke'. Gelukkig is Anker wél zo verstandig geweest om zelf zijn amendement op stuk nr. 15 (ter ondervanging van de negatieve gevolgen van de koude uitsluiting)⁴ en dat op stuk nr. 16 (tot het laten vervallen van de zaaksvervangingsregel)⁵ in te trekken. Het amendement op stuk nr. 17 (amendement-Pechtold)⁶ betreffende een landelijk en elektronisch huwelijksgoederenregister behoefde niet in stemming te worden gebracht, omdat de regering dit amendement al een week eerder had overgenomen, waardoor het reeds deel uitmaakte van het wetsvoorstel.

2. Een ultieme poging om het regeringsvoorstel inzake erfrechtelijke verkrijgingen en giften te handhaven

Op 31 maart en 12 september 2008 heb ik de Vaste Commissie voor Justitie van de Tweede Kamer per brief benaderd en een ultieme poging ondernomen om het regeringsvoorstel inzake erfrechtelijke verkrijgingen en giften te behouden en in het bijzonder de fracties van het CDA en de PvdA ertoe te bewegen tegen amendement 14 te stemmen. Tevergeefs, zoals inmiddels is gebleken. Blijkbaar vond de minister dit dossier niet zwaar genoeg om het onaanvaardbaar over het gewraakte amendement uit te spreken, maar dit betekent dan mijns inziens ook dat er voor de fracties van het

¹ *Kamerstukken I* 2008/09, 28 867, A (gewijzigd voorstel van wet van 18 september 2008). Zie de bijlage voor een doorlopende tekst van de gewijzigde artikelen van de titels 1.6, 1.7 en 1.8 BW (nieuw), alsmede van art. V (overgangsbepaling).

² *Kamerstukken II* 2007/08, 28 867, nr. 14.

³ *Kamerstukken II* 2007/08, 28 867, nr. 18.

⁴ *Kamerstukken II* 2007/08, 28 867, nr. 15.

⁵ *Kamerstukken II* 2007/08, 28 867, nr. 16.

⁶ *Kamerstukken II* 2007/08, 28 867, nr. 17.

CDA en de PvdA voldoende ruimte was om tegen het amendement te stemmen en het belang van goede en consistente wetgeving te laten prevaleren boven het coalitiebelang (zoals bekend, is Anker lid van de CU-fractie). In mijn beide genoemde brieven aan de Tweede Kamer heb ik het navolgende aan de orde gesteld.

De kern van het wetsvoorstel is dat in Nederland een beperkte gemeenschap van goederen wordt geïntroduceerd en dat de algehele gemeenschap van goederen wordt verlaten. Dat wordt hoog tijd, want Nederland loopt met het huidige stelsel uit de pas binnen Europa. In veel ons omringende landen is de gemeenschap, als deze het wettelijk stelsel is, beperkt tot het tijdens het huwelijk verkregen vermogen. Dit betekent dat aanbrengsten, erfrechtelijke verkrijgingen en giften buiten de gemeenschap vallen, een systeem dat Nederland kent in de huidige gemeenschap van vruchten en inkomsten en die van winst en verlies (art. 1:122-128 BW). Over de aanbrengsten is al volop gediscussieerd, ook in het kader van dit wetsvoorstel, en ik kan er uiteindelijk vrede mee hebben dat de aanbrengsten tot de gemeenschap worden gerekend. Met erfrechtelijke verkrijgingen en giften ligt dit wezenlijk anders. Die behoren privé te blijven, ook al worden zij aangebracht. Zo denkt althans de gemiddelde Nederlander hierover. Het wordt algemeen als onaanvaardbaar beschouwd, in het bijzonder in het kader van de afwikkeling van de ontbonden huwelijksgemeenschap na echtscheiding,⁷ dat op grond van boedelmenging de helft van erfrechtelijke verkrijgingen en giften zou toekomen aan de ex-echtgenoot die niet heeft geërfd c.q. niet geschonken heeft gekregen. Amendement 14 wil echter alles bij het oude laten en dat is onaanvaardbaar. De vrees voor ingewikkelde situaties in verband met de aanwezigheid van drie vermogens, namelijk de gemeenschap en de beide privévermogens, is volstrekt ongegrond. Er is immers nu al vaak sprake van de aanwezigheid van drie vermogens, zodat kan worden gezegd dat Nederland nu al de facto geen *algehele* gemeenschap van goederen meer kent. Terecht wordt het gecursiveerde bijvoeglijke naamwoord dan ook geschrapt uit art. 1:93 BW (zie daarentegen het juiste opschrift van titel 1.7 BW, te weten: 'De *wettelijke* gemeenschap van goederen'; cursivering van mij, AJMN). De huidige wet laat maar liefst vier uitzonderingen toe op de algehele gemeenschap van goederen, en wel de uitsluitingsclausule (art. 1:94 lid 1, middenin, BW), het in de art. 4:29 en 30 BW bedoelde vruchtgebruik (art. 1:94 lid 1, slot, BW), op enigerlei bijzondere wijze verknochte goederen (art. 1:94 lid 3 BW) en pensioenrechten in de zin van de Wet verevening pensioenrechten bij scheiding (art. 1:94 lid 4 BW), zij het dat de waarde van deze pensioenrechten moet worden verevend. De notariële praktijk laat zien dat een en ander zelden of nooit tot problemen leidt. In veel gevallen van verdeling van ontbonden huwelijksgemeenschappen na echtscheiding of overlijden wordt niet één vermogen afgewikkeld, maar worden wel degelijk drie vermogens afgewikkeld. Dat verloopt bijna altijd zonder problemen. Het is van groot belang dat de uitsluitingsclausule, waarvoor nu nog een uitdrukkelijke bepaling in de uiterste wil dan wel een verklaring ter gelegenheid van de gift is vereist, in de wet zelf komt te staan, doordat de wet zelf uitdrukkelijk bepaalt dat erfrechtelijke verkrijgingen en giften buiten de gemeenschap vallen, zoals art. 1:94 lid 2, onder a, BW (nieuw) in de versie van het regeringsvoorstel terecht doet. Veel burgers zullen immers afzien van het maken van uiterste wilsbeschikkingen, nu het nieuwe, sinds 2003 geldende erfrecht het testen in veel gevallen overbodig maakt in verband met de sterk verbeterde rechtspositie van de langstlevende echtgenoot in het versterkerrecht door middel van de wettelijke verdeling (art. 4:13-

⁷ Zie hierover in het bijzonder B. Breederveld, *De huwelijksgemeenschap bij echtscheiding. De omvang, ontbinding en verdeling door de rechter* (diss. Amsterdam VU), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008.

27 BW), maar het gevolg hiervan is helaas wél dat erfrechtelijke verkrijgingen ingevolge boedelmenging tot de huwelijksgemeenschap gaan behoren. De wetgever behoort hiermee rekening te houden en zelf te bepalen dat erfrechtelijke verkrijgingen en giften privé moeten blijven zonder afhankelijk te zijn van een rechtshandeling. Bij handhaving van het geldende huwelijksvermogensrecht door aanneming van amendement 14 moeten de burgers de gang naar de notaris blijven maken voor het opstellen van een uiterste wil met opneming daarin van een uitsluitingsclausule. Een slechte zaak!

Mijn betoog heeft geen indruk gemaakt op de Tweede Kamer en de vraag is dus nu wat de Eerste Kamer moet gaan doen met wat ik dan voortaan maar zal noemen: het onthoofde wetsvoorstel 28 867. Ik ben namelijk van mening dat de kern van het wetsvoorstel door aanneming van amendement 14 geweld is aangedaan, om niet te zeggen dat de kern uit het wetsvoorstel is gehaald. De citeertitel van de nieuwe wet luidt: 'Wet aanpassing wettelijke gemeenschap van goederen' (art. VII van het wetsvoorstel). Nu amendement 14 is aangenomen, komt van deze aanpassing, althans wat de omvang van de wettelijke gemeenschap betreft, niet veel terecht. De wettelijke gemeenschap van goederen wordt dan immers wat haar omvang betreft niet of nauwelijks aangepast. Zij blijft een in beginsel algehele gemeenschap van goederen en wordt niet vervangen door een beperkte(re) gemeenschap van goederen.

3. Hoe nu verder?

Na kennisneming van het bovenstaande zou bij de lezer gemakkelijk de indruk kunnen ontstaan dat ik van mening ben dat de Eerste Kamer wetsvoorstel 28 867 dient te verwerpen. Toch ben ik van mening dat zij dit niet moet doen, ondanks de onthoofding van het wetsvoorstel, omdat er genoeg andere belangrijke onderdelen in het wetsvoorstel zitten, die zonder meer rechtvaardigen dat de Eerste Kamer het wetsvoorstel snel aanneemt, zodat de nieuwe wet in de loop van 2009 in werking kan treden. En dat zal tijd worden ook, want het wetsvoorstel is al op 7 mei 2003 (!) bij de Tweede Kamer ingediend. Welke zijn dan die belangrijke onderdelen die een snelle voortgang van de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel rechtvaardigen? Ik noem de volgende onderwerpen.

1. De introductie van de beleggingsleer in de art. 1:87, 95 en 96 BW (nieuw) en daarmee het verlaten van de nominaliteitsleer van de Hoge Raad.⁸
2. Het buiten de gemeenschap laten vallen van de rechten op het vestigen van vruchtgebruik (dus niet alleen het vruchtgebruik zelf) als bedoeld in de art. 4:29 en 30 BW, van hetgeen wordt verkregen ingevolge art. 4:34 BW, van vruchten van goederen die niet in de gemeenschap vallen, van hetgeen wordt

⁸ HR 12 juni 1987, *NJ* 1988, 150, m.nt. EAAL, AA 1987, p. 780-785, m.nt. PvS (Kriek-Smit). Zie voor het antwoord op de vraag of de Hoge Raad nu wel of niet op de beleggingsleer van art. 1:87 BW (nieuw) heeft geanticipeerd, HR 15 februari 2008, *NJ* 2008, 110, AA 2008, p. 628-631, m.nt. AJMN, *WPNR* 2008-6767, p. 669-671, m.nt. LCAV (de onder uitsluitingsclausule verkregen grond en de daarop gebouwde nieuwe woning: nominaliteitsleer of beleggingsleer?). Anders Van Mourik, o.a. in M.J.A. van Mourik en L.C.A. Verstappen, *Handboek Nederlands vermogensrecht bij scheiding*, Deventer: Kluwer 2006, p. 39-42. Van Mourik is van mening dat het er in art. 1:87 BW (nieuw) per saldo op neerkomt dat de nominaliteitsleer in geen enkel opzicht wordt aangetast, maar dat een geheel andere weg wordt ingeslagen, te weten die van de economische (deel)gerechtigdheid. Met de beleggingsvisie heeft dit in zoverre niets van doen, dat deze visie is gekoppeld aan het verrekenstelsel en een rol speelt als een soort sanctie op het niet nakomen van de verrekenplicht (vgl. ook de art. 1:136 lid 1 en 141 lid 1 BW). De economische (deel)gerechtigdheid speelt op een veel breder vlak. Dat art. 1:87 BW (nieuw) spreekt over 'vergoeding', is overigens volgens Van Mourik onjuist.

geïnd op een vordering die buiten de gemeenschap valt, van een vordering tot vergoeding die in de plaats van een eigen goed van de echtgenoot treedt, waaronder begrepen een vordering ter zake van waardevermindering van zulk een goed, van schulden betreffende van de gemeenschap uitgezonderde goederen en van schulden uit door een der echtgenoten gedane giften, gemaakte bedingen en aangegane omzettingen als bedoeld in art. 4:126 lid 1 en lid 2, onder a en c, BW; zie voor deze opsomming art. 1:94 lid 2, onder c, lid 4 en lid 5 BW (nieuw).⁹

3. De wijziging van de bestuursregeling in art. 1:97 lid 1 BW (nieuw) in die zin, dat de hoofdregel van privaat bestuur wordt gewijzigd in de nieuwe hoofdregel van gemengd privaat-cumulatief bestuur.
4. De vervroeging van het tijdstip van ontbinding van de huwelijksgemeenschap in geval van echtscheiding op grond van art. 1:99 lid 1, aanhef en onder b, BW (nieuw), en wel van het tijdstip van inschrijving van de in kracht van gewijsde gegane echtscheidingsbeschikking in de registers van de burgerlijke stand naar het tijdstip van indiening van het echtscheidingsverzoek bij de rechtbank. Het tijdstip van ontbinding van de huwelijksgemeenschap en dat van ontbinding van het huwelijk vallen dus in geval van echtscheiding voortaan niet langer samen. Deze nieuwe voorziening zorgt er gelukkig in ieder geval voor dat erfrechtelijke verkrijgingen en giften tijdens de echtscheidingsprocedure niet meer in de huwelijksgemeenschap kunnen vallen, omdat deze dan reeds is ontbonden.
5. Het laten vervallen van de rechterlijke goedkeuring voor het maken of wijzigen van huwelijkse voorwaarden tijdens het huwelijk, dus de schrapping van art. 1:119 BW en in verband hiermee de 'codificatie' van de Dozy-clausule in art. 1:102, tweede zin, BW (nieuw).
6. De sterk vereenvoudigde procedure in geval van opheffing van de gemeenschap bij beschikking volgens de art. 1:110 en 111 BW (nieuw) en de schrapping van art. 1:112 BW.
7. De mogelijkheid van een landelijk en elektronisch huwelijksgoederenregister op grond van art. 1:116 lid 3 BW (nieuw) zonder dat de wet hiervoor behoeft te worden gewijzigd, nu een en ander bij algemene maatregel van bestuur kan worden geregeld.
8. Het laten vervallen van de wettelijke regeling van de gemeenschap van vruchten en inkomsten en die van winst en verlies, dus de schrapping van de art. 1:122-128 BW.

4. Technische onvolkomenheden, inconsequenties en inconsistenties in het gewijzigd voorstel van wet

Amendementen verkrachten vaak een wetsvoorstel. De indieners van amendementen hebben veelal niet in de gaten dat zij met hun amendementen het systeem van het desbetreffende wetsvoorstel geweld aandoen en dat hun wijzigingsvoorstellen meestal ook elders in het wetsvoorstel doorwerken, terwijl zij dan vergeten het wetsvoorstel ook op die andere plaatsen aan te passen. Met amendement 14 van Anker is het helaas niet anders. Zo heeft hij over het hoofd gezien dat door het vervallen van art. 1:94 lid 3 BW (nieuw) betreffende giften van gemeenschapsgoederen aan de andere echtgenoot en de insluitingsclausule de volgende leden van dit nieuwe artikel

⁹ Een aantal van deze privégoederen en -schulden treft men naar huidig recht reeds aan in de art. 1:124 lid 3 en 125 BW bij de gemeenschap van vruchten en inkomsten.

moeten worden vernummerd, zodat niet langer tot en met lid 7, maar slechts tot en met lid 6 moet worden genummerd. Een en ander heeft ook gevolgen voor de overgangsbepaling van art. V lid 2, waarin per abuis nu nog steeds wordt verwezen naar art. 1:94 lid 6 BW (nieuw), maar dat moet nu natuurlijk art. 1:94 lid 5 BW (nieuw) zijn.¹⁰

Het kwalijkste is evenwel dat Anker niet verder heeft gekeken dan zijn neus lang is, omdat hij heeft verzuimd de tekst van art. 1:133 lid 2 BW (nieuw) betreffende algemene regels voor verrekenbedingen aan te passen aan de tekst van zijn amendement 14. Nu strookt art. 1:133 lid 2 BW (nieuw) immers niet meer met art. 1:94 lid 2, onder c, BW (nieuw) in de versie van amendement 14, omdat Anker ten onrechte en inconsequent de art. 4:35, 36, 38 en 126 lid 2, onder a en c, BW en afdeling 4.4.3 BW in de tekst van art. 1:133 lid 2 BW (nieuw) heeft laten staan. Dit zal hoe dan ook moeten worden gerepareerd. Toch maar een novelle dan? Voor zover de Eerste Kamer in verband met het bovenstaande inderdaad een novelle van de minister verlangt, kan hij meteen de volgende technische gebreken in het gewijzigd voorstel van wet herstellen. Ik noem de volgende fouten c.q. omissies.

1. Art. 1:95 lid 1, eerste zin, BW (nieuw) luidt als volgt: ‘Een goed dat een echtgenoot anders dan om niet verkrijgt, blijft buiten de gemeenschap, indien het bij de verkrijging voor meer dan de helft van de tegenprestatie ten laste van zijn eigen vermogen komt’. Deze zin is taalkundig en juridisch onjuist geformuleerd. Bedoeld is uiteraard: ‘Een goed dat een echtgenoot anders dan om niet verkrijgt, blijft buiten de gemeenschap, indien de tegenprestatie bij de verkrijging van dit goed voor meer dan de helft ten laste van zijn eigen vermogen komt’.
2. In art. 1:102, eerste zin, BW (nieuw) moet de komma worden geschrapt. Het gaat hier immers om ‘de gemeenschapsschulden waarvoor hij voordien aansprakelijk was’. Omdat na ‘gemeenschapsschulden’ een beperkende bijzin volgt, moet de komma vóór ‘waarvoor’ uiteraard worden geschrapt. Dit lijkt een onbelangrijke correctie, maar op het belang van juiste interpunctie – a fortiori in juridische teksten – kan niet vaak genoeg worden gewezen.¹¹ Voorts moeten in art. 1:102, tweede zin, BW (nieuw) de woorden ‘andere schulden van de gemeenschap’ worden vervangen door de woorden ‘andere gemeenschapsschulden’. Uit mijn langdurige onderwijservaring is gebleken dat rechtenstudenten (en helaas soms ook praktijkjuristen!) in de war worden gebracht door het woord ‘andere’. Zij denken dan dat het in de tweede zin, anders dan in de eerste zin, over privéschulden gaat, terwijl uiteraard ook in de tweede zin gemeenschapsschulden aan de orde zijn. Alleen zijn met laatstgenoemde schulden bedoeld de gemeenschapsschulden waarvoor de desbetreffende echtgenoot voordien niet aansprakelijk was, omdat niet hij, maar de andere echtgenoot deze was aangegaan. Mijn stelling is (hierin word ik gesteund door de Aanwijzingen voor de regelgeving¹²) dat de wetgever, als hij zoals hier in de eerste zin van een artikel een bepaalde term gebruikt en in de tweede zin van dat artikel dezelfde term aan de orde stelt, exact dezelfde terminologie moet blijven gebruiken om begripsverwarring te voorkomen.

¹⁰ Inmiddels heeft de Voorzitter van de Tweede Kamer deze fout hersteld krachtens art. 106 Reglement van Orde van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zodat thans een correcte tekst van art. 1:94 BW (nieuw) en van art. V lid 2 (overgangsbepaling) in de Eerste Kamer voorligt.

¹¹ Zie hierover dan ook terecht J.G. Brouwer en C.J.H. Jansen, ‘Over recht en krom schrijven’, AA 1998, p. 169-177, in het bijzonder p. 175, rechterkolom, over het wél of juist niet gewenste gebruik van de komma in een uitbreidende respectievelijk beperkende bijzin.

¹² Aanwijzing 58 lid 1 luidt: ‘Hetzelfde begrip wordt niet met verschillende termen aangeduid’. Aanwijzing 58 lid 2 luidt: ‘Dezelfde term wordt niet voor verschillende begrippen gebruikt’.

3. Art. 1:110 BW (nieuw) luidt: 'De echtgenoot die de opheffing van de gemeenschap vraagt, kan tot behoud van zijn recht de maatregelen nemen, die in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering nader zijn aangegeven'. Dit klinkt weinig juridisch; 'vraagt' moet natuurlijk worden vervangen door 'verzoekt'.
4. Art. 1:111 lid 1 BW (nieuw) luidt: 'Indien de echtgenoot tegen wie het verzoek is toegewezen, de gemeenschap heeft benadeeld doordat hij na de aanvang van het geding of binnen zes maanden daarvóór lichtvaardig schulden heeft gemaakt, goederen der gemeenschap heeft verspild, of een rechtshandeling als bedoeld in artikel 88 van dit boek zonder de vereiste toestemming of machtiging heeft verricht, is hij gehouden de aangerichte schade aan de gemeenschap te vergoeden'. Hier doet zich iets merkwaardigs voor: het woord 'machtiging' komt in heel art. 1:88 BW niet eens voor! Het gaat om art. 1:88 lid 6 BW en dus niet om machtiging, maar om vervangende toestemming. Hetzelfde geldt overigens voor de art. 1:139 lid 2, 164 lid 1 en 174 lid 1 BW. In art. 1:111 lid 1 BW (nieuw) moet 'machtiging' dus worden vervangen door 'beslissing van de rechtbank' overeenkomstig de terminologie van art. 1:88 lid 6 BW.
5. In de overgangsbepaling van art. V lid 8 van het wetsvoorstel wordt uitsluitend verwezen naar de art. 1:119 en 166, derde zin, BW. Ten onrechte is de wetgever vergeten art. 1:80f, derde zin, BW aan deze overgangsbepaling toe te voegen, want ook die bepaling wordt in het wetsvoorstel geschrapt. In verband hiermee moeten uiteraard de woorden 'huwelijkse voorwaarden' in deze overgangsbepaling worden vervangen door de woorden 'partnerschapsvoorwaarden'¹³ onderscheidenlijk huwelijkse voorwaarden'.

5. Conclusie

Er is werk aan de winkel voor de Eerste Kamer en de minister. Ondanks wat ik heb genoemd de onthoofding en de verkrachting van wetsvoorstel 28 867, die zijn veroorzaakt door aanneming van amendement 14, behoort de Eerste Kamer wat mij betreft het wetsvoorstel zo spoedig mogelijk aan te nemen vanwege het grote aantal andere voor de notariële praktijk belangrijke onderwerpen dat hierin wordt geregeld (zie hierboven onder punt 3), zodat de nieuwe Wet aanpassing wettelijke gemeenschap van goederen in de loop van 2009 in werking kan treden. Laten wij hopen dat de Eerste Kamer haar taak sneller volbrengt dan de Tweede Kamer. Het is immers volstrekt onaanvaardbaar dat de Tweede Kamer ruim vijf jaren (7 mei 2003 – 18 september 2008) de tijd heeft genomen om het onderhavige wetsvoorstel te behandelen. Haar traagheid en laksheid hebben bij velen terecht irritatie opgewekt. Helaas staat dit voorbeeld niet op zichzelf. Om maar even binnen het personen- en familierecht te blijven: bij wetsvoorstel 29 353¹⁴ heeft de Tweede Kamer het niet veel beter gedaan, want zij had ruim vier jaren (3 december 2003 – 4 maart 2008) nodig voor de behandeling van dit wetsvoorstel.¹⁵ Overigens heeft de Tweede Kamer de hand in eigen boezem gestoken door ter gelegenheid van de plenaire behandeling van de beide wetsvoorstellen 28 867 en 29 353 ruiterlijk toe te geven dat een en ander veel te lang

¹³ Of, zo men deze term prefereert, 'registratievoorwaarden'. Zelf geef ik altijd de voorkeur aan 'partnerschapsvoorwaarden'.

¹⁴ Gewijzigd voorstel van wet van 4 maart 2008 tot wijziging van enige bepalingen van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het geregistreerd partnerschap, de geslachtsnaam en het verkrijgen van gezamenlijk gezag, *Kamerstukken I* 2007/08, 29 353, A.

¹⁵ *Kamerstukken II* 2003/04, 29 353, nr. 1-2.

– naar mijn mening onaanvaardbaar lang – heeft geduurd. Men leze de Handelingen van de Tweede Kamer van 6 februari en 26 maart 2008 er maar op na.¹⁶

Bijlage: Doorlopende tekst van de gewijzigde artikelen van de titels 1.6, 1.7 en 1.8 BW (nieuw), alsmede van artikel V (overgangsbepaling), zoals deze luidt volgens Kamerstukken I 2008/09, 28 867, A (gewijzigd voorstel van wet van 18 september 2008)

¹⁶ *Handelingen II* 2007/08, 50, p. 3677-3684 en p. 3687-3692, alsmede 68, p. 4741-4763.